

Eduard Ritter
von Zambaur'un
madalyon
üzerindeki
kabartma
portresi

tirdi. Ancak savaşın ardından 1918 yılı sonbaharında Avusturya'ya dönerken Galiçya'daki Avusturya sınırı yakınlarında sikkelere meydana gelen koleksiyonunu kaybetti. Ülkesine döndüğü zaman elinde Sâsânî paraları ile çok az miktarda İslâmî sikke kalmıştı. Viyana'ya geldikten kısa bir süre sonra emekliye ayrılan Zambaur, maddî sıkıntıdan dolayı sikke koleksiyonunun elinde kalan son kısmını da Viyana Sanat Tarihi Müzesi'ne satmak zorunda kaldı. Bu zor yıllarda Avusturya Millî Kütüphanesi kendisine bir çalışma odası tahsis etti. Zambaur, İslâm dünyasındaki hânedanların yanı sıra vezirlerle bazı önemli şehirlerin vali ve şahanelerini de ihtiva eden *Manuel de généalogie et de chronologie pour l'histoire de l'Islam* adlı önemli jeneoloji eserini burada hazırladı (Hannover 1927). Eser, Hasan Ahmed Mahmûd ve Zeki Muhammed Hasan tarafından *Mu'cemü'l-ensâb ve'l-üserâti'l-hâkime fi't-târîhi'l-İslâmî* adıyla Arapça'ya tercüme edilmiştir (Kahire 1951). 1929'da Viyana Nümismatik Derneği'nin başkanlığına getirilen Zambaur ölümünden kısa bir süre öncesine kadar bu görevde kaldı ve 10 Ekim 1947 tarihinde Avusturya'nın Graz şehrinde öldü. Son yıllarını İslâm dârhâneleriyle ilgili bir el kitabı hazırlamaya ayıran Zambaur'un bu çalışması ölümünden yirmi yıl sonra Peter Jaeckel tarafından neşredilmiştir (*Die Münzprägungen des Islams*, Wiesbaden 1968). Alanında bir baş yapıt olan bu çalışma İslâm nümismatiği araştırmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca *İslâm Ansiklopedisi*'nde (İA) "Hisbe", "Kafiz", "Keyl", "Keylece" gibi maddeleri yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

E. von Zambaur, "Contributions à la numismatique orientale. Monnaies inédites ou rares des dynasties musulmanes de la collection de l'auteur", *Numismatische Zeitschrift*, sy. 36, Wien 1905, s. 43-122; sy. 37 (1906), s. 113-198; a.mlf., "Prägungen der Osmanen in Bosnien", a.e., sy. 41 (1908), s. 143-156; a.mlf., "Nouvelles contributions à la numismatique orientale. Monnaies inédites ou rares des dynasties musulmanes de la collection de l'auteur", a.e., sy. 47 (1915), s. 115-190; W. Behn, *Concise Biographical Com-*

panion to Index Islamicus: An International Who's Who in Islamic Studies from its Beginnings Down to the Twentieth Century, Leiden 2004, III, 686; Christoph Weber, *Das Militär-Jubiläumskreuz: Die Ritter von Zambaur und der Offiziersadel in der Donaumonarchie (1800-1918/45)*, Hamburg 2004, s. 38, 41, 56, 62, 95, 113-114; *Küschners Deutscher Gelehrten-Kalender*, 1928-29 (ed. B. Lüdtkke), Berlin 1929, s. 2739; 1931/II (1931), s. 3364; 1935 (1935), s. 1578; H. Demel, "Eduard Ritter von Zambaur", *Numismatische Zeitschrift*, sy. 73 (1949), s. 154-155; A. Loehr, "40 Jahre Numismatik in Österreich", a.e., s. 7-12.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

ZAMBİYA

Güney Afrika'da bir ülke.

- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Kuzeyde Kongo Demokratik Cumhuriyeti (eski adı Zaire) ve Tanzanya, doğuda Malavi ve Mozambik, güneyde Zimbabve, Botsvana ve Namibya, batıda Angola ile komşudur. Resmî adı Zambiya Cumhuriyeti (Republic of Zambia), yüzölçümü 752.614 kilometrekaredir. Nüfusu 13 milyon (2010 yılı tah.), başşehri Lusaka (1.300.000), diğer önemli şehirleri Ndola (630.000), Kitwe (424.000), Kabwe (eski Broken Hill, 220.000), Mufulira (177.000), Chingola (150.000) ve Luanshya'dır (125.000). Eski adı Kuzey Rodezya olan ülkenin denize kıyısı yoktur ve bağımsızlığını 1964 yılında İngiltere'den kazanmıştır.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Merkezi Afrika platosu üzerinde yer alan ülkede ortalama yükselti 1000-1500 m. arasında değişmektedir. Ülkenin en yüksek noktalarını kuvarsit ve kum taşlarından meydana gelen Mafinga ve Makutu dağ sıraları oluşturur. Buralarda yükselti yer yer 2000 metrenin üzerine çıkar. En alçak yerleri ise güneyde Namibya, Botsvana ve Zimbabve ile sınırı teşkil eden Zambezi ırmağı çevresidir. Burada yükselti 350 metrenin altına iner. Başlıca akarsuları Zambezi, Kafue, Luangwa, Luapula ve Chambeshi; önemli gölleri Tanganyika, Mweru, Mweru Wa, Ntipa ve Bangweulu'dur. Kaynaklarından bazılarını Kuzeybatı Zambiya'dan alan ve Mozambik kıyılarında Hint Okyanusu'na ulaşan Zambezi 2650 km. uzunluğu ile Afrika'nın önemli akarsularından biridir. Dünyanın en büyük yapay gölleri arasında yer alan Kariba gölü ve dünyanın yedi harikasından biri kabul edilen

Victoria çağlayanı Zambiya-Zimbabve sınırında Zambezi nehrinin üzerinde yer alır. Kariba gölü, 1950'li yıllarda ülkedeki baskır madencilğinde gerekli olan elektriği burada kurulacak hidroelektrik santralinden elde etmek ve Zimbabve'deki tarım ve sanayi sektörünü desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. Zambiya ılıman bir iklime sahiptir. Yazın sıcaklık nâdiren 35°C'yi aşar. Yağış rejimi düzensizdir. Ülkede birincisi kasım-nisan arasındaki yağışlı mevsim, ikincisi mayıs-ağustos arasındaki soğuk ve kurak kış mevsimi, üçüncüsü eylül-ekim arasındaki sıcak ve kurak dönem olmak üzere üç mevsim ayırt edilir. Yağış miktarı kuzeyden güneye doğru belirgin şekilde azalır. Kuzeyde yağış miktarı 1200 milimetreyi geçerken güneybatı kesimlerinde yağış 800 milimetrenin altına iner. Yıllık buharlaşma miktarı yağışın aksine kuzeyden güneye doğru artar. Mayıs-ağustos arasındaki soğuk dönemde günlük ortalama sıcaklık 17°C civarında iken diğer aylarda 21-27°C'ler arasında seyredir.

Zambiya'da ormanlar, ağaçlı savanlar, çoğunluğunu dikenli türlerin oluşturduğu çalı toplulukları ve ot toplulukları belli başlı vejetasyon tipleridir. Nyika platosunun yüksek kesimlerini kaplayan ormanlarda Albizia gummifera, Chrysophyllum magalismontanum, Diospyros mespiliformis, Ekebergia capensis, Entandrophragma excelsum, Parinari excelsa ve Podocarpus latifolius ağaçları yaygındır. Daima yeşil kalan ormanlar ise ülkenin batısında Kaoma ve Mongu çevresinde yayılış alanı bulur. Yine ülkenin batısında Kalahari kumulları üzerinde Baikiaea plurijuga (tik ağacı), Burkea africana ve Guibourtia coleosperma ağaçlarının meydana getirdiği topluluklar yaygındır. Zambiya, Sudan-Zambezi bölgesi olarak adlandırılan flora bölgesi içinde yer alır. Bölgenin karakteristik bitkileri arasında Acacia sp., Brachystegia sp. ve Colophospermum sp. gibi baklagiller ailesinden ağaçlar sayılabilir. Bu ağaçlardan bazılarının çeşitli unsurları (meyve, yaprak gibi) insanlar için kıtlık zamanlarında büyük önem taşır. Zambezi vadisinin özellikle kurak kesimlerinde görülen, Adansonia digitata, Combretum imberbe, Kirkia acuminata gibi türlerin eşlik ettiği Colophospermum mopane ağaçları, mopane kurtlarını (Gonimbrasia bellina) larva aşamasında barındırır. 5-8 cm. uzunluğundaki bu siyah noktalı kurtlar halk tarafından çok büyük miktarda toplanır ve çeşitli şekillerde pişirilerek yenir. Zambiya'nın florasına kayıtlı olan 6280 civarında bitki taksonunun (tür, alt tür, varyete

ZAMBİYA

düzeyinde) 200 kadarı ülkeye özgüdür ve bunlardan bazılarının nesli tehlike altındadır. Zambiya'da faunistik çeşitlilik de önemlidir. Ülkede bilinen kuş türlerinin sayısı 730'dan fazladır ve bunların yaklaşık 100 tanesi Zambiya'ya özgü türlerdir. Yine sayısı 400'ü geçen balık türlerinin çok önemli bir kısmı Tanganyika gölünde yaşar. 150 sürüngen türü ve 225 kadar büyük memeli hayvan türü ülke faunasına kayıtlıdır. Zambiya'da on dokuz ulusal park vardır.

Ülkede ilk nüfus sayımı 1969 yılında gerçekleştirilmiş, 4 milyonu biraz aşan nüfus 1980'de 5,6, 1990'da 7,3, 2000'de 9,8 milyona ulaşmıştır. 2010 yılında ülkenin nüfusu 13 milyondur. Kadın oranının % 51 olduğu ülkede nüfusun % 61'i kırsal alanlarda, % 39'u şehir alanlarında yaşamaktadır. 1969'da kilometrekareye düşen nüfus sadece 5,4 iken bu değer 1990'da 10,3, 2000'de 13,1, 2010 yılında 17 olmuştur. Resmî dil İngilizce'dir. Ülkede Bemba, Nyanja, Tonga, Lozi, Kaonde, Luvale ve Lunda gibi yerel diller de konuşulmaktadır. Halkın % 99,5'i Afrika kökenlidir. 2000 yılı nüfus verilerine göre nüfusun yaklaşık % 87'si Hristiyan, % 1'i müslüman veya Hindu, % 7'si diğer inanç sistemlerine bağlıdır. % 5'lik kısmı ise inancını bildirmemiştir.

Zambiya özellikle bakır, kobalt, çinko ve kurşun gibi mineral kaynakları bakımından zengindir. Ülkede en önemli sanayi kolu madenciliktir. 1997'de dünya bakır üretiminin % 3'ü, kobalt üretiminin % 20'si bu ülkeden karşılanmaktaydı. Zambiya'daki bakır yataklarının öneminden dolayı ülkenin bir bölgesine Copper belt (bakır kuşağı) adı verilmiştir. İlk defa 1895'te Batılı kolonistler tarafından işletilmeye başlanan bakır madeni yatakları 1924'te İngiliz idaresine geçmiştir. Siyasî gelişmelerden sonra 1970'lerde yeni demiryolunun yapılmasıyla işlenmemiş ham ürünlerin ihracında büyük artış olmuş, bakırın katkısıyla imalat sanayiinde ve ulaşımda Zambiya bir merkez durumuna gelmiştir. Aynı dönemde dünya piyasalarındaki gelişmelerin bir sonucu da bakır madeninin büyük bir gelişmeye öncülük etmesidir. 2005-2008 yıllarında dünya pazarlarında bakırın kazandığı önem, ülkenin büyük ölçüde zenginleşmesine katkı sağlasa da bu durum daha çok dünya pazarlarındaki bakır fiyatlarıyla ilişkilidir. 300 milyon ton civarında bakırın üretildiği Zambiya'da 250 milyon ton dolayında kömür ve 180 ton dolayında altın madeni çıkar-

ılmaktadır. Bunun yanında değerli taşların üretimi de yapılmaktadır. Zambiya'da Kabwe ve Copperbelt belli başlı madencilik alanlarıdır ve ağır metaller büyük ölçüde akarsularla taşınır.

Başlıca tarımsal ürünler mısır, buğday, pamuk, yer fıstığı ve soya fasulyesidir. Zambiya'da hayvancılıkta bölgelere göre farklılık görülmektedir. Ülkenin güneydoğusunda daha çok büyükbaş hayvancılık yapılırken güneybatıda keçi, kuzeybatıda koyun yaygındır. Domuz yetiştiriciliği de yapılan ülkede domuzlar hayvan varlığının % 2,5'ini meydana getirir. En önemli barajlar Kafue Boğazı'nda, Kariba kuzey düzlüklerinde ve Victoria çağlayanında yer almaktadır. Sadece % 20'si asfaltlanmış yaklaşık 100.000 km. karayolu, 2100 km. civarında dar demiryolu hattı ve sekiz havaalanı ile (sadece küçük uçakların faydalanabildiği toprak pistlerin sayısı yetmiş altıdır) ulaşım sağlanmaktadır. Tanganyika gölü ile Zambezi ve Luapula nehri üzerinde de su yolu ulaşımı gelişmiştir. Ülkenin en önemli limanı Tanganyika gölünün güneyindeki Mpulungu'dur. Başlıca ihracat ürünü bakır ve bakır mâmulidir. İhracat yapılan ülkelerin başında İsviçre, Güney Afrika, İngiltere, Çin ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti gelir. Petrol ve petrol ürünleriyle gaz başlıca ithal maddelerini oluşturur. En çok mal alımı Güney Afrika, İngiltere, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Zimbabwe ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden gerçekleştirilmektedir. Ülke ekonomisini çeşitlendiren unsurlardan biri turizmdir. Başlıca turizm alanları içinde Victoria çağlayanı (yerel dilde Mosi-Oa-Tunva), dünyanın en büyük parklarından Kafue Parkı'nın da dahil olduğu on dokuz ulusal park, biyolojik çeşitliliğini yansıtan doğal hayatı koruma alanları, akarsular ve göller sayılabilir. 2001 yılında 500.000 dolayında olan turist sayısı 2008 yılında 800.000'i aşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Aydoğan Köksal, *Afrika Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 1999, s. 150-152; *Republic of Zambia Transport Policy*, Lusaka 2002 (The Ministry of Communications and Transport); A. Fraser, "Introduction: Boom and Bust on the Zambian Copperbelt", *Zambia, Mining and Neoliberalism-Boom and Bust on the Globalized Copperbelt* (ed. A. Fraser - M. Larmer), New York 2010, s. 1-30; M. Larmer, "Historical Perspectives on Zambia's Mining Booms and Busts", a.e., s. 31-58; C. S. Adam - A. M. Simpasa, "The Economics of the Copper Price Boom in Zambia", a.e., s. 59-90; U. T. Pettersson - J. Ingri, "The Geochemistry of Co and Cu in the Kafue River as it Drains the Copperbelt Mining Area, Zambia", *Chemical Geology*, sy. 177 (3-4), Amsterdam 2001, s. 399-414; S. M. Kambani, "Small-

scale Mining and Clear Production Issues in Zambia", *Journal of Cleaner Production*, XI/2, Amsterdam 2003, s. 141-146; M. Mumba - J. R. Thompson, "Hydrological and Ecological of Dams on the Kafue Flats Floodplain System, Southern Zambia", *Physics and Chemistry of the Earth*, XXX/6-7, Amsterdam 2005, s. 442-447; C. M. Haanyika, "Rural Electrification in Zambia: A Policy and Institutional Analysis", *Energy Policy*, XXXVI/3, Amsterdam 2008, s. 1044-1058; *Main Zambia Census Report*, X, Lusaka 2003 (Zambia Central Statistical Office), www.zamstats.gov.zm/census.php, 21.07.2011; J. Thurlow - T. Zhu - X. Diao, *The Impact of Climate Variability and Change on Economic Growth and Poverty in Zambia*, Washington 2009, DC 20006-1002 USA: International Food Policy Research Institute. <www.ifpri.org>, 03.08.2011. MERAL AVCI

II. TARİH

Arkeolojik kazılarda ele geçen insan kemiklerinden hareketle burada çok eski çağlardan beri insanların yaşadığı tahmin edilmektedir. Ülkenin bilinen ilk yerlileri olan Buşimenler daha çok avcılıkla ve araziden topladıkları ürünlerle geçiniyorlardı. Milattan sonra IV. yüzyılda buraya gelen Bantular'ın IX. yüzyılda bakır paralar kullandıkları bilinmektedir. Bugünkü Zambiya halkının ataları ise 1500-1800 yılları arasında Afrika'nın çeşitli bölgelerinden gelmiştir. İlk gelen Kongolu Lunda, Luba ve Lozi etnik grupları zaman içinde en güçlü toplulukları oluşturmuştur. Güney Afrika'daki Boerler ve Zulular'dan kaçan Ngoni etnik topluluğu da 1850-1870 yılları arasında ülkenin doğusuna yerleşmiştir.

XIX. yüzyılın ortalarında Portekizli tâcirler altın, fildişi ve köle temin etmek için Zambiya kabileleriyle temasa geçtiler. Aynı dönemde İskoç misyoner ve kâşif David Livingstone ile birlikte misyonerlik faaliyetleri de başladı. Livingstone, 1854-1873 yıllarında Zimbabwe ile doğal sınırı meydana getiren Zambezi nehri üzerindeki çağlayanlar bölgesinde misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra bölgenin zenginliklerini ve coğrafi yapısını inceleyen kitaplar yazdı. 1890'da Loziler'in kralı Lewanika, Zambiya topraklarında İngiltere hükümetinin kendisine ülke üzerinde tam ekonomik ve siyasal kontrol hakkı tanıdığı, İngiliz Güney Afrika Şirketi'ni kuran Cecil Rhodes'in himayesine girdi. 1894'te Rhodes'e nisbetle Kuzey Rodezya diye adlandırılan bölgenin İngiltere'ye ait olduğu kabul edildi. Bölgede İngiltere adına her türlü tasarruf hakkında sahip Güney Afrika Şirketi, Güney Afrika'dan sonra bugünkü Zambiya ve Zimbabwe'yi Rodezya, Malavi'yi ise Nyasaland adıyla kendi ticarî bölgesi ilân etti. 1911'de benimsenen Kuzey Zambezi